

3.4. Gatunki wymarłe

Za gatunki wymarłe na ziemiach polskich uznano umownie takie, których występowania nie stwierdzono od XIX w. Wśród czterech taksonów zaliczonych do tej grupy *Plagiomnium drummondii* jest gatunkiem szczególnie kontrowersyjnym, być może nigdy niewystępującym w Polsce.

Niewykluczone, że lista naszych gatunków wymarłych powinna być dłuższa, np. *Dichelyma capillaceum* notowana była po raz ostatni w pierwszej połowie XX w., później nigdy nie stwierdzona. Od niedawna pojawiają się też informacje o całkowitym zaniku stanowisk *Gladiolus paluster*. Jednak ostateczne rozstrzygnięcie statusu tych gatunków w Polsce będzie wymagało dalszych badań.

Orthotrichum rogeri Brid. Szurpek Rogera

Syn.: *Orthotrichum subalpinum* Limpr.
Bryophyta, Bryopsida, Orthotrichaceae – szurpkowate

Opis gatunku

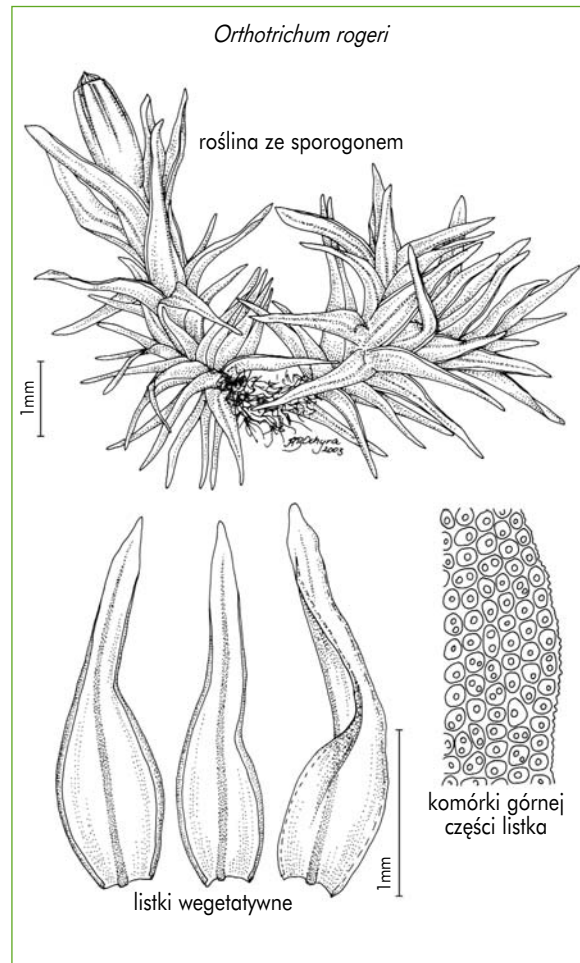
Szurpek Rogera rośnie w małych, zbitych darniach czerniejących u dołu, ciemnozielonych w górnej części.
Gametofit: łodyżki około 0,5–1 cm długości, pojedyncze, w dole gęsto okryte gładkimi, żółtoczerwonymi chwytnikami. Liście około 2,3–3 mm długości, 1 mm szerokości, lancetowate lub wydłużonolancetowate, tępo zastrzone, podwinięte powyżej nasady prawie do szczytu. Żebro kończy się nieco poniżej szczytu. Górne komórki liści 8–12 μm szerokości, okrągławkwadratowe, +/- grubościennie, zwykle z 2 pojedynczymi brodawkami. Komórki nasady liści prostokątne, gładkie, nieco wydłużone w pobliżu nerwu, na brzegach kwadratowe, ułożone w kilku szeregach. Sporofit: seta brunatniejąca, krótka. Zarodnia jajowata, wystająca ponad liście, z 8 żółtymi bruzdami zbudowanymi z 4 szeregów szerokich komórek, stopniowo zwężająca się w kierunku sety, w stanie suchym nieco ściągnięta poniżej ujścia. Perystom podwójny; zęby perystomu zewnętrznego w liczbie 8, brunatniejące, w stanie suchym odgięte, segmenty perystomu wewnętrznego hialinowe lub jasnożółte. Czepek nagi, fałdowany.

Możliwość pomyłki przy identyfikacji gatunku

Rodzaj *Orthotrichum* jest jedną z najtrudniejszych grup mchów, stąd też w przypadku podejrzenia odkrycia stanowiska szurpka Rogera należy skonsultować się z doświadczonym briologiem. W Polsce *O. rogeri* najłatwiej pomylić z dwoma pokrewnymi gatunkami z sekcji *Diaphana*, tj. *O. pallens* i *O. pumilum*. Od bardzo rzadkiego w kraju *O. pallens* różni się prawie całkowicie zakrytymi otworami powietrznymi w zarodni i większymi zarodnikami (*O. pallens*: 15–17 μm – *O. rogeri*: 17–24 μm), natomiast od raczej często spotykanego *O. pumilum* odróżnić go można po kształcie liści (u *O. pumilum* są jajowato-lancetowate, często zakończone 1–2-komórkowym ostrym kończykiem, natomiast u *O. rogeri* są lancetowate lub wydłużonolancetowate, raczej tępo zakończone). Ponadto u *O. pumilum* występują czasami drobne, jajowatoelipsoidalne rozmnożki, których brak u *O. rogeri*.

Biologia i ekologia

Szurpek Rogera jest gatunkiem jednopiennym. Podobnie jak większość gatunków z rodzaju *Orthotrichum*, wiosną

wytwarza sporofity, natomiast zarodniki dojrzewają, wg Limprichta (1883), pod koniec lipca (informacje dotyczące stanowiska w Karkonoszach).

Jest to epifit (Ellenberg i in. 1992) rosnący w niewielkich zbitych darniach. Występuje na korze drzew liściastych. W Karkonoszach rośnie na korze jarzębu pospolitego *Sorbus aucuparia*. Stanowisko stwierdzono na wysokości około 1250 m n.p.m., w piętrze subalpejskim (Limpricht 1883).

Ekologiczne liczby wskaźnikowe światła i temperatury wynoszą wg Ellenberga i in. (1992): L = 7, T = 3.

Siedliska (wg Załącznika I Dyrektywy Siedliskowej)

Ze względu na skąpe dane trudne do ustalenia.

Rozmieszczenie geograficzne i szanse odnalezienia w Polsce

Szurpek Rogera jest gatunkiem subkontynentalno-górskim (Düll 1994). Występuje w północnej, zachodniej i centralnej Europie oraz na Kaukazie i w Kaszmirze (Nyholm 1998).

W Polsce znany jest z doliny Łomniczki w Karkonoszach, z wysokości około 1250 m n.p.m. (Limpricht 1883). Od tego czasu brak informacji o jego występowaniu w tym regionie. Prowadzone ostatnio badania briologiczne na omawia-

nym terenie również nie przyniosły pozytywnych rezultatów (Fudali i in. 2002). Z dużym prawdopodobieństwem gatunek ten należy uznać za wymarły na terenie Polski. Obecnie trudno stwierdzić, jakie czynniki zagrażały egzystencji tego gatunku. Wydaje się, że, podobnie jak w przypadku większości epifitów, jest to skażenie powietrza.

Rewizja materiałów zielnikowych z pozostałych krajowych stanowisk, tj. z Niziny Północnopodlaskiej (Bloch 1974), Kotliny Sandomierskiej (Karczmarz, Bloch 1983/85) Beskidu Niskiego (Karczmarz 1979) i okolic Przemyśla (Rehmann 1879, Szafran 1961) wykazała, że omawiany gatunek podany został błędnie, a okazy należą do innych gatunków z rodzaju *Orthotrichum* (*O. obtusifolium*, *O. pulmilum*, *O. speciosum*, *O. affine* i *O. pallens*).

Należy dokonać rewizji wszystkich materiałów zielnikowych *O. rogeri* oraz gatunków pokrewnych. Ze względu na trudności z identyfikacją omawianego mchu istnieje prawdopodobieństwo, że w zielnikach odnajdą się materiały niepublikowane lub nieoznaczone, zawierające próby tego gatunku. Kolejnym krokiem powinny być szczegółowe badania terenowe, podobnie jak w przypadku bezlistna okrywowego, oparte na jednakowej metodycie. W przypadku odkrycia stanowisk *O. rogeri* należy je jak najszybciej zabezpieczyć i objąć ochroną. Ze względu na charakter ekologiczny omawianego gatunku siedliskami jego występowania będą najprawdopodobniej drzewa, które można objąć ochroną, np. w formie pomników przyrody. Na stanowiskach należy przeprowadzić długoterminowe badania ekologiczne i populacyjne, związane przede wszystkim z poznaniem jego aut- i synekologii, roli w dynamice przemian roślinności epifitycznej, efektywności rozprzestrzeniania się i preferencji siedliskowych. Do chwili ustabilizowania się wielkości polskich populacji jego stanowiska powinny być pod ciągłą kontrolą.

Status gatunku

Prawo międzynarodowe:

Konwencja Berneńska (1979) – Załącznik I;
Dyrektywa Siedliskowa (1992) – Załącznik II.

Prawo krajowe:

Ochrona gatunkowa – ścisła, od 2001 r.

Kategorie IUCN:

„Red Data Book of European bryophytes” (Schumacker, Martiny 1995) – V;

„Zagrożone gatunki mchów...” Żarnowiec i in. 2004 – EX.

Bibliografia

- BLOCH M. 1974. Mchy Niziny Północnopodlaskiej. Mosses of the North Podlasie Lowland. Ann. UMCS, C, 29: 427–444.
- DÜLL R. 1994. Deutschlands Moose. 3 Teil. *Orthotrichales: Hedwigiaceae – Hypnobryales: Hypnaceae*. IDH Verl., Bad Münstereifel, Ohlerath.
- ELLENBERG H., WEBER H. E., DÜLL R., WIRTH V., WERNER W., PAULIBEN D. 1992. Zeigerwerte von Pflanzen in Mitteleuropa. Scripta Geobotanica 18.2: 5–258.
- FUDALI E., STEBEL A., RUSIŃSKA A., KLAMA H., ŻARNOWIEC J., PISAREK W., DUDA-KLIMASZEWSKI S., STANIASZEK M., WIERZCHOLSKA S. 2003. Materiały do bryoflory wschodnich Karkonoszy. Ann. Silesiae 32: 19–32.
- KARCZMARZ K. 1979. Mszaki Pasma Bukowicy w Beskidzie Niskim. Bryophyta of the Bukowica Range in the Low Beskids (Polish Western Carpathians). Fragm. Flor. Geobot. 25.1: 191–206.
- KARCZMARZ K., BLOCH M. 1983/1985. Mszaki Kotliny Sandomierskiej. Bryophytes of the Sandomierz Basin (Southern Poland). Fragm. Flor. Geobot. 19.1: 73–108.
- LIMPRICHT K. G. 1883. Einige neue Laubmoose. Jahresber. Schles. Gesel. Vaterl. Cultur 60: 234–242.
- *LIMPRICHT K. G. 1895. Die Laubmoose Deutschlands, Oesterreichs und der Schweiz. W: dr Rabrnhorst's L. Kryptogamen-Flora von Deutschlands, Oesterreichs und der Schweiz. 2 Aufl. 4.2 – *Bryinae* (*Stegocarpace* [*Acrocarpace*, *Pleurocarpace* excl. *Hypnaceae*]). Eduard Kummer, Leipzig.
- *NYHOLM E. 1998. Illustrated Flora of Nordic Mosses. Fasc. 4. Nord. Bryol. Soc., Copenhagen, Lund.
- REHMANN A. 1879. Przyczynek do bryologii Galicji. Sprawozd. Komisji Fizjograf. Akad. Umiejętności 13: 139–145.
- ROZPORZĄDZENIE MINISTRA ŚRODOWISKA z dn. 11 września 2001 w sprawie określenia listy gatunków roślin dziko występujących objętych ochroną gatunkową ścisłą i częściową (Dz U Nr 106, poz. 1079 i Nr 100, poz. 1085).
- *SZAFRAN B. 1961. Flora polska. Rośliny zarodnikowe Polski i ziem ościennych. Tom 2. PWN, Warszawa.
- SCHUMACKER R., MARTINY P. 1995. Red Data Book of European bryophytes. Part. 2. Threatened bryophytes in Europe including Macaronesia. The European Committee for Conservation of Bryophytes, Trondheim.
- ŻARNOWIEC J., STEBEL A., OCHYRA R. 2004. Threatened moss species in the Polish Carpathians in the light of a new Red-list of mosses in Poland. W: Stebel A., Ochyra R. (red.) Bryological studies in the Western Carpathians. Wydawnictwo Sorus, Poznań, s. 9–28.

Adam Stebel